

#ПРОТЕСТЪТ

АНАЛИЗИ И ПОЗИЦИИ
В БЪЛГАРСКАТА ПРЕСА – ЛЯТО 2013

Съставители
Даниел Смилов и Леа Вайсова

КНИГАТА СЕ ИЗДАВА С ЧАСТИЧНАТА ФИНАНСОВА ПОДКРЕПА
НА ИНСТИТУТ „ОТВОРЕНО ОБЩЕСТВО“ – СОФИЯ

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на Фондация за хуманитарни и социални изследвания – София и издателство „Изток-Запад“.

© Даниел Смилов и Леа Вайсова, предговор и съставителство, 2013

© Фотографии: Боряна Роса (БР), Васил Гарнизов (ВГ), Гергана Динева (ГД), Диана Попова (ДП), Димитър Дилков (ДД), Калин Серапионов (КС), Лъчезар Бояджиев (ЛБ), Правдолюб Иванов (ПИ), Стоян Дечев (СД), Цочо Бояджиев (ЦБ) и Фейсбук

© Лъчезар Бояджиев, художник на корицата, 2013 (фотографии на Васил Гарнизов за предна корица; Правдолюб Иванов за задна корица)

© Фондация за хуманитарни и социални изследвания, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-351-1

#ПРОТЕСТЪТ АНАЛИЗИ И ПОЗИЦИИ
В БЪЛГАРСКАТА ПРЕСА – ЛЯТО 2013

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР (Даниел Смилов/Леа Вайсова).....	13
КАКВО ОЗНАЧАВА НАЗНАЧАВАНЕТО НА ПЕЕВСКИ?	
ПЪРВИ РЕАКЦИИ	25
Даниел Смилов „Изборът на Делян Пеевски е...“, в. „Капитал“, 16 юни 2013.....	25
Интервю на Валерия Велева с Делян Пеевски	
„Над никого няма да има чадър“, в. „Преса“, 15 юни 2013	27
Тони Филипов „Из делниците на един луд“ (10–14 юни)	
OFFnews.bg, 16 юни 2013	33
ЗА ГРАЖДАНСКАТА РЕАКЦИЯ. ЛЕГИТИМНОСТ/МОРАЛ	43
Евгений Дайнов „What just happened“, „Дневник“, 20 юни 2013	43
Даниел Смилов „Тетферче, частна ГДБОП и телевизия“	
„Дневник“, 2 август 2013	51
Милена Якимова „Енергията на лумпена“, портал „Култура“, 23 юни 2013	55
Калин Янакиев „Отвратителните“, портал „Култура“, 23 юни 2013	59
Тони Николов „Обградените“, портал „Култура“, 17 юли 2013	64
Недялка Видева „Най-страшното е, че са загубили	
инстинкта си за самосъхранение“ OFFnews.bg, 30 юли 2013.....	68
Георги Медаров „Гражданите срещу задкулисието!“	
в. „Култура“, 19 юли 2013.....	71
Самуил Петканов „Не е нормално“, OFFnews.bg, 12 август 2013	74
ХАРТА 2013	75
http://harta2013.eu/ Харта за разграждане на плутократичния	
модел на българската държава	75
Александър Симов „Харта 2013 – моят прочит и критика“	
Pogled.info, 23 юни 2013	83
Яница Радева „Кой се страхува от Харта 2013“, OFFnews.bg, 29 юни 2013	88
СОЦИАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТ И СЪДЕБНА СИСТЕМА	91
Кънчо Стойчев „Бедни сме, защото нямаме правов ред“	
news.bgnes.com, 19 юни 2013	91
Еми Барух „Какво пропуснахме, докато протестирахме“	
„Дневник“, 4 август 2013.....	93

Милена Якимова „Историята на протеста по седмици“ Портал „Култура“, 2 юли 2013	96
Леа Вайсова „Когато гневът се превърне в навик“ „Дневник“, 7 август 2013	99
Георги Ангелов „Спешни мерки или локум“ в. „Труд“, 21 юни 2013	102

ОТВОРЕНОТО ПИСМО НА ЕДВИН СУГАРЕВ, С КОЕТО ОБЯВЯВА ГЛАДНА СТАЧКА..... 105

Вървете си в мир, господин премиер!	105
Акцията #ЕдвинГълтниПастичка на Боряна Росса и Станимир Панайотов..	109

ГЛАСЪТ НА ИНТЕЛЕКТУАЛЦИТЕIII

Явор Гърдев „Бунт за самоуважение“, Портал „Култура“, 19 юни 2013.....	III
Интервю на Велислава Попова със Стоян Радев „На протест като на протест“, „Дневник“, 25 юни 2013.....	118
Интервю на Цочо Бояджиев „Фотография и протест“ портал „Култура“, 16 юли 2013.....	124
Интервю на Валерия Велева с Георги Фотев „Протестите ще ескалират“, в. „Преса“, 1 юли 2013.....	132
Интервю на Слав Оков с Васил Гарнизов „Протестът дава шанс да се изгради нов институционален ред“, „Дневник“, 15 юли 2013.....	137
Интервю на Полина Паунова с Боряна Димитрова за Mediapool.bg, Svoboddata.com, 10 юли 2013.....	146
Интервю на Ангелина Генова с Правдолюб Иванов „ Да възразиш срещу чуждите планове, или какво прави Правдолюб Иванов през последния месец“, „Дневник“, 18 юли 2013.....	150
Интервю на Александър Андреев с Александър Кьосев „Това е протестът на моралното възмущение“ Mediapool.bg, 26 юли 2013	155

КОЙ ПРОТЕСТИРА?159

Георги Господинов „Протестиращият човек е красив“ „Дневник“, 18 юни 2013.....	159
Захари Карабашлиев „Енергията на протестите може да е начало на нещо далеч по-яко“ личен фейсбук статус, препечатан от „Дневник“, 20 юни 2013	162

Георги Медаров, Леа Вайсова „За протеста от грозните“ „Дневник“, 19 юни 2013.....	164
Емине Гюлестин „Протестът на една мръсна туркиня“ „Дневник“, 19 юни 2013.....	166
Велислава Дърева „Бунтът на ситите“ в. „Дума“, 24 юни 2013.....	169
Велислава Дърева „Не аз прекарах линията между февруари и юни“ „24 часа“, 26 юни 2013.....	172
Деян Енев „Колко Българи има?“, портал „Култура“, 26 юни 2013.....	174
Боян Рашев „Прецакани сте. Това е ултрапротест“ „Дневник“, 2 юли 2013.....	178
Надежда Московска, Иван Димитров „Няма по-малкото зло“, OFFnews.bg, 29 юли 2013.....	181
Тони Николов „3000“, портал „Култура“, 11 юли 2013.....	185
Георги Ганев „Когато наливаха основи в блатото“, в. „24 часа“, 8 юли 2013.....	189
Мария Иванчева „Класовата война на България“ публикувано на английски език в „Гардиън“ на 26 юли 2013 публикуван превод на сайта на „Нови леви перспективи“ (http://novilevi.org/) на 4 август 2013.....	193
Калин Янакиев „Отново «комунисти»“ портал „Култура“, 5 август 2013.....	195
Емил Григоров „Дефицит на честност в моралния протест“ в. „Труд“, 30 юли 2013.....	200
Първан Симеонов „ДАНСwithme, млад меринджей“ в. „Труд“, 17 юли 2013.....	204
Деян Кюранов „Да възстановим общността“, OFFnews.bg, 1 юли 2013.....	207

ЗА И ПРОТИВ ПРОТЕСТА.

КОНСПИРАЦИЯТА.....209

Даниел Смилов „Наръчник на строителя на „втората България“ „Дневник“, 19 юли 2013.....	209
Владимир Левчев „Как се манипулира общественото мнение“ „Дневник“, 21 юли 2013.....	214
Антоанета Цонева „Пропагандните тези срещу протеста“ OFFnews.bg, 18 август 2013.....	219
Тихомир Безлов „Властта и протестът – кои фактори могат да докарат обрат“, в. „24 часа“, 4 юли 2013.....	221
Николай Михайлов „Какво става?“, в. „Дума“, 2 юли 2013.....	226

Петър Волгин „Голямата протестърска измама“ текстът е излъчен в предаването „Деконструкция“ на 7 септември 2013	228
Васил Проданов „Протестите: нова битка на дясното срещу лявото“ в. „Дума“, 28 юни 2013	231
Велислава Дърева „Подмененият протест“, в. „Дума“, 17 юли 2013	235
Тодор Коруев „Соросоиди“, в. „Дума“, 21 август 2013	241
Маркус Бай „Конспиративната теория за българския протест“ dw.de, 23 юли 2013	244
Тони Николов „Малка теория на конспирацията“ портал „Култура“, 1 август 2013	247
Евгений Дайнов „Всепоприждащата конспирация“ OFFnews.bg, 27 юли 2013	251
Юри Велев „Какво се случи и защо се роят конспиративните теории“ в. „24 часа“, 17 юни 2013	257
Николай Слатински „За една среща с мои червени приятели в кварталното ресторантче“, „Дневник“, 9 август 2013	259
Николай Стайков „За Умберто Еко и трите кита прасета на войната срещу протеста“, в. „Капитал“, 22 август 2013	261

#ПРОТЕСТЪТ: АРХИВНИ СНИМКИ I-XXII

Лъчезар Бояджиев – худ. оформление; автори на снимките:
Боряна Роса (БР), Васил Гарнизов (ВГ), Гергана Динева (ГД),
Диана Попова (ДП), Димитър Дилков (ДД), Калин Серапионов (КС),
Лъчезар Бояджиев (ЛБ), Правдолюб Иванов (ПИ), Стоян Дечев (СД),
Цочо Бояджиев (ЦБ) и Фейсбук

СТРАНАТА, ПРОТЕСТЪТ И КОНТРАПРОТЕСТЪТ	265
Андрей Захариев „Мостове“, портал „Култура“, 26 юли 2013	265
„Чуйте другите?“, в. „Капитал“, 19 юли 2013	269
Деян Кюранов „Непротестът в Пещера, част I“, „Дневник“, 8 август 2013	273
Деян Кюранов „Пещера между България и София, част II“ „Дневник“, 9 август 2013	283
Калин Янакиев „За контрапротеста, Шамара и Петното“ портал „Култура“, 19 август 2013	288
Георги Гочев „Къци, Мишо, неговите фенки и тяхната България“ „Дневник“, 24 юли 2013	293
Асен Генов „Протест, контрапротест, манифестация...“ asengenov.wordpress.com, 16 август 2013	297

ИЗСЛЕДВАНИЯ АД НОС	299
Данни на „Алфа Рисърч“, публикувани в „Дневник“, 20 юни 2013.....	299
Данни на „Галъп“, публикувани в OFFnews.bg, 11 юли 2013	305
Данни на „Сова Харис“, публикувани в OFFnews.bg, 14 юли 2013	307
Деян Кюранов „Социологическо 2 в 1: 2 манипулации чрез 1 изследване“ OFFnews.bg, 17 юли 2013.....	308
Данни на НЦИОМ, публикувани в „Дневник“, 15 юли 2013	313
Данни на „Сова Харис“, публикувани в OFFnews.bg, 27 юли 2013	316
Милена Якимова, Димитър Вацов „Политолози към Станишев и Местан: Какво чакате, щом победата ви е гарантирана?“ OFFnews.bg, 27 юли 2013	317
Данни на „Отворено общество“, публикувани в „Дневник“, 27 юли 2013	319
Данни на „Галъп“, публикувани в OFFnews.bg, 1 август 2013	323
Данни на „Галъп“, публикувани в OFFnews.bg, от 20 август 2013.....	325
Милена Якимова „Езикът без аргументи – анатомичен орган“ портал „Култура“, 23 август 2013	327
Данни на „Алфа Рисърч“, публикувани в „Дневник“, 1 септември 2013	331
 СТИЛИСТИКАТА НА ПРОТЕСТА.....	333
Георги Гочев „Оставката от вас, катарзисът от нас!“ „Дневник“, 21 юни 2013.....	333
Тони Николов „Театрализация и политика“ портал „Култура“, 15 август 2013	336
Милена Бойчева „Римейк на 1997 г.? Само донякъде“ в. „Труд“, 25 юли 2013	340
Емил Спахийски „Битът убива протеста“, в. „Труд“, 9 юли 2013	341
Анна Заркова „Полицайте като герои на протеста“, в. „Труд“, 11 юли 2013...	344
Емил Спахийски „Кръв за кръв, оставка за оставка“, в. „Труд“, 25 юли 2013	347
Даниел Смилов „Речник на новите думи в „четирийсе и второто“ НС“ „Дневник“, 13 август 2013	350
 НОЩТА НА 23 СРЕЩУ 24 ЮЛИ	353
Иван Бедров „Черната Дупка МВР“, dw.de, 29 юли 2013	353
Димитър Вацов „Полицията – първа под ударите на закона“ в. „Труд“, 26 юли 2013	356
Интервю на Лора Филева с Маргарита Илиева, БХК: „Полицейското насилие в нощта на 40-ия протест е извън закона“ „Дневник“, 31 юли 2013.....	358

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ. ИЗЯВЛЕНИЕТО НА ПОСЛАНИЦИТЕ НА ФРАНЦИЯ И ГЕРМАНИЯ	363
ПЕС и Ханес Свобода, изявление от блога му, публикувано в „Дневник“, 24 юни 2013	363
Изявлението на посланиците на Франция и Германия, публикувано във в. „24 часа“, 8 юли 2013	365
ПАРТИЯ „АТАКА“	369
Еми Барух „Провали с човешки имена“, dw.bg, 21 юни 2013	369
Калин Янакиев „Политическото дъно“, „Дневник“/портал „Култура“, 1 юли 2013	371
Веселин Стойнев „Вече не е криза. Война е“ в. „Труд“, 27 юни 2013	376
Йовко Ламбрев „От блогите: #ignorevolen е грешка“ „Дневник“, 28 юни 2013	379
Владимир Левчев „За хулиганите и превратаджиите“ в. „24 часа“, 29 юни 2013	381
Веселин Желев „Болни от Волен“, в. „Труд“, 1 юли 2013	383
Борис Митов „Планът „Сидеров“ с „криминалните банди“, който #ignorevolen провали“, Mediapool.bg, 21 юли 2013	386
Красимир Стоянов „Ляв фашизъм“, Mediapool.bg, 21 август 2013	393
Антоний Гълъбов „Атака“ говори на висок глас това, което БСП мисли“ OFFnews.bg, 24 юни 2013	398
КАКВО ДА СЕ ПРАВИ? ИЗХОД. ИЗБОРИ. ПАРТИИ.	
ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ И ТЯХНОТО ПОВЕДЕНИЕ	401
Интервю с Иван Кръстев: „Стана ясно, че България няма премиер“ „Дневник“, 25 юли 2013	401
Огнян Минчев „Социален консерватизъм, или недовършената архитектура на българския политически живот“ Mediapool.bg, 6 август 2013	405
Въпроси към Кънчо Стойчев, Даниел Смилов, Цветозар Томов, Антоний Гълъбов, Кольо Колев „Какви са пътищата за изход от кризата?“, в. „Труд“, 18 юни 2013	418
Валентина Петкова – изказвания на Първан Симеонов, Кънчо Стойчев, Петър Емил-Митев „Ще свалим кабинета, е и?“, „Труд“, 26 юни 2013... ..	426
Даниел Смилов „Година олигархия е по-добра от демокрация „сега и веднага“?!“, „Дневник“, 6 юли 2013	429

Деян Кюранов „За гражданска институция – редом с партийните“ „Дневник“, 29 юли 2013	434
Стефан Попов „Какъв е изходът от извънредната ситуация“ в. „Труд“, 24 юни 2013	437
Ивайло Дичев „Залезът на изборната демокрация“ dw.bg, 12 юли 2013	441
Петя Кабакчиева „Да мислим от позицията на младите“	444
Васил Гарнизов „Невъзможният дебат между улица и власт“ „Труд“, 2 август 2013	449
Интервю с Иван Кръстев: Протестиращите рискуват да останат политически изолирани, „Дневник“, 31 юли 2013	452
Даниел Смилов „Протестът оттук нататък“, в. „Труд“, 7 август 2013	454
Юлиан Попов „От блогите: 7 причини за това защо изборите не проработиха и ще трябва да се повторят“, „Дневник“, 24 юни 2013 ...	458
Емил Спахийски „Да помечтаем за честни избори“, в. „Труд“, 18 юни 2013 ...	460
Арман Бабикиан „Уроци от изборите във Варна“, в. „Труд“, 9 юли 2013	463
Михаил Константинов „Без илюзии за мажоритарната система“ в. „Труд“, 20 юни 2013	466
Валери Найденов „Най-добрата и най-лошата изборна система“ в. „24 часа“, 27 юни 2013	469
Цветозар Вълков „Гласуване наесен при по-ниска изборна бариера“ „Дневник“, 22 юни 2013	471
Капка Тодорова „Вот по германски с двоен глас“, в. 24 часа, 27 юни 2013	474
Кольо Колев „Референдум за предсрочен вот ще сваля напрежението“ в. „24 часа“, 5 юли 2013	478
Румяна Коларова „ГЕРБ имат притеснения за парламентарната си група“ в. „24 часа“, 1 юли 2013	479
Борис Попиванов „Празният стол на Борисов се клати“ в. „Труд“, 15 юли 2013	481
Румяна Коларова „Допускам кабинет «Орешарски 2»“ OFFnews.bg, 15 юли 2013	484
Теодора Димова „Железобетонна конструкция“ „Дневник“/портал „Култура“, 30 юли 2013	486
Стефан Попов „Търси се посредник“, в. „Труд“, 8 юли 2013	489
НОВИ ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ. РЕФОРМАТОРСКИ БЛОК? ...	493
Анна Кръстева „Добрият сценарий за България е ново дясно“ Marica.bg, 18 юни 2013	493

Дебат в клуб „Капитал“ с Даниел Смилов, Боряна Димитрова, Христо Иванов, Румяна Коларова и Илин Станев „Оптимистично за алтернативите“, 22 юни 2013	497
Евгений Дайнов „Може ли „Реформаторският блок“ да стане политическо представителство на протеста“, „Дневник“, 2 юли 2013	505
Димитър Ганев „Новите сюжети пред старата десница“ в. „Труд“, 9 юли 2013	509
Веселин Стойнев „(Не)възможният политически консенсус“ в. „Труд“, 26 юли 2013.....	513
Антоний Тодоров „Каква левица“ от личния му блог www.antonytodorov.wordpress.com , 22 юли 2013	516
100-ТЕ ДНИ НА ПРОТЕСТА	525
„100-те успеха на протеста“, www.protestnamreja.bg , 21 септември 2013	525

ПРЕДГОВОР

Даниел Смилов/Леа Вайсова

Настоящият сборник представлява опит да бъдат обхванати ключови анализи и позиции в българската преса от лятото на 2013 г., които засягат протеста, започнал на 14 юни като спонтанно недоволство срещу назначаването на Делян Пеевски за шеф на Държавната агенция за национална сигурност (ДАНС)¹. Протест, който прерасна в искане за оставка на правителството на Орешарски и на 42-то Народно събрание. Това искане, при всички дебати около неговото значение и смисъл, продължава да бъде водеща рамка на неспиращи протестни действия до днес. Продължават да излизат анализи, да се артикулират нови граждански и политически позиции. Като съставители знаем, че книгата няма да може да обхване случващото се в пълнота, защото то е в процес на развитие и изменение, а и краят му все още не е ясен. Но също така решихме, че е важно тя да излезе сега, преди да има „развръзка“ и преди политическата пропаганда или историческата дистанция да са обективирали една или друга картина на събитията. Задачата на този сборник е да създаде прегледност относно структурните позиции и актьорите, които ги произвеждат и заемат, в българското публично пространство. Средството, чрез което артикулираме позициите, е „даването на думата“ на самите актьори – но така, че гласовете им вече не са разпръснати сред множество медии, а са събрани на едно място, в една книга. Постигането на прегледност в „мътни времена“ е рефлексивно усилие да разберем по-добре себе си, собственото си общество, сега.

Все пак решихме да „спрем“ сборника времево – до началото на септември 2013 г. Това са първите месеци на #Протеста (юни-септември), в които все още *Протестната мрежа* като неформална организация на активисти беше в начален стадий на разработване на собствени медийни канали (вестник #Протест, www.noresharski.com, www.protestnamreja.bg). Също така това е времето, в което нямаше студентска окупация с център Ректората на Со-

¹ Оттук дойде по-късно и наименованието на протеста ДАНСwithme.

фийския университет „Св. Климент Охридски“, нямаше я групата на раннобудните студенти, нито тази на преподавателите в подкрепа на раннобудните студенти. Затова и анализите в нашата книга не могат „да предвидят“ нито случилото се от септември до днес, нито това, което предстои да се случи.

Въпреки времето ограничение водещата ни идея е, че през призмата на *Протеста* бяха дадени редица важни диагнози на съвременното състояние на българското общество. *Протестът* се превърна във фокус на съдържателна публична битка между различни социални актьори и групи. Битката „за“ и „против“ *Протеста* предполагаше мобилизация на дискурси и на други ресурси, на ангажираност и въвличеност, на ограничаване и на опити за разширяване на обществена подкрепа за всяка от страните. Важното обаче е, че битката за *Протеста* се превърна в съдържателна публична битка за това: *Какво да е обществото, в което искаме да живеем?* Различните отговори на този въпрос съжителстват в книгата като различни позиции, които често са в пряк сблъсък помежду си. Въпросът обаче все още не е слязъл от актуалния ни дневен ред и затова прегледът на позициите би трябвало да подпомогне и по-ясната и задълбочена артикулация на неговите отговори в настоящето и близкото бъдеще.

Подбрахме текстове от водещи вестници и информационни сайтове. Анализите са от в. *Дневник*, в. *Капитал*, в. *Труд*, в. *24 часа*, портал *Култура*, в. *Култура*, www.offnews.bg, www.mediapool.bg, www.dw.de, в. *Преса*, в. *Дума* и др. Препубликуваме ги с изричното съгласие както на медиите, така и на авторите – при това правата за тях ни бяха предоставени безвъзмездно, за което сърдечно благодарим. Публикуваме също текстове от някои блогове, както и няколко текста, които бяха специално предоставени от техните автори за настоящото издание (те са разгърнати варианти на „постове“ или „интервюта“ от съответния период). С голямо съжаление трябва да кажем, че в. *Сега* не можа да ни предостави безвъзмездно правата за избраните от нас статии, което, разбира се, е лишение за читателите. Съображението ни да включим широк спектър от издания е и следствие на това, че дисперсирането на медийната среда по отношение на протеста беше и е част от специфичното напрежение и недоволство в рамките на самия протест.

От друга страна, традиционните медии бяха централно място на битка около посланията от първите месеци. Това е така, защото ос-

новна грижа беше формирането на общественото мнение. Затова при цялата значимост на социалната мрежа Фейсбук нашата книга не отразява случващото се в този специфичен медиен канал. Изключения правят фотографиите, които основно бяха разпространявани там, и които също формират по специфичен визуален начин съдържание. Но трябва да се има предвид, че за периода, върху който сме се спрели, Фейсбук представляваше за по-широката публика информационно средство, но не и дискуссионно пространство. Изключения правят кратките дебати в рамките на личните профили на отделни потребители, част от които са автори в книгата. Едва по-късно Фейсбук започна да се употребява особено интензивно като място за по-сериозни дискусии – от активистите на Протестната мрежа, от преподавателите в подкрепа на раннобудните, но и от техните критици. Разбира се, живите срещи на площада, както и разговорите в знакови заведения и места, трудно могат да бъдат пресъздадени. По разбираеми причини от сборника отпадат и редица значими анализи и позиции, излъчени в различни телевизии и радиа. Една книга не може да обхване всичко, но се надяваме, че сме успели да хванем щрихите на основното.

Бихме искали да изразим и своята благодарност към *Институт „Отворено общество“ – София*, с чиято частична финансова подкрепа се реализира настоящият некомерсиален проект. Също така и към *Фондацията за хуманитарни и социални изследвания – София и издателство „Изток-Запад“*, които в лицето на Димитър Вацов и Любен Козарев се ангажираха с подготовката и издаването на сборника. Не на последно място благодарим и на художника Лъчезар Бояджиев, който пое оформлението на корицата и на визуалния архив в книгата.

Протестът в съвременната демокрация (ангажирано)

Протестът е съществен елемент от демократичната политика. Той е и симптом, че нещо в нея е проблематично, и път към възможно решение. Правото на протест е твърдо закрепено от нормите на съвременния конституционализъм. Хората могат да се *събират* мирно и без оръжие, както и да *изразяват* свободно собственото си мнение. Доколкото съчетава присъствие и идейна ангажираност, протестът е винаги телесен – той изисква готовност да застанеш

с тялото си в подкрепа на идея. В този смисъл, с протеста виртуалността и формализмът на съвременната демократична политика намира картезианското онтологическо доказателство за съществуването на своята човешка основа: протестирам, следователно съществувам (като гражданин).

Протестът е и ключово измерение на театралността на съвременната демокрация. Тук той си съперничи с другите форуми на *представителност*, с другите обществени тела, които претендират да представляват части от народа или народа като цяло: профсъюзи, партии, общински съвети, парламент и т.н. Силата на протеста е в неговата масовост, в заявката му, че изразява по-добре обществените настроения от формално-легитимните изборни органи. Силата му е и в представата за реалното присъствие на народа: затова протестът е и физическо доказателство за съществуването на суверена в съвременната демокрация.

И тук възниква една потенциална амбивалентност: доколкото протестът може да се тълкува и като изражение на волята на *индивиди и групи*, и като изражение на волята на *народа* като цяло. Първата интерпретация на протеста го прави инструмент за обратна връзка, за корекция на някоя от политиките на съвременната държава. Втората интерпретация превръща протеста в своеобразен конкурент на изборите и структурите на представителната демокрация за легитимно представителство на волята на суверена.

Има ли място втората интерпретация в рамките на съвременната либерална демокрация? В крайна сметка нали изборите и формалните демократични процедури са единственият начин, по който назначаваме управници и определяме основните политики на държавата. 2013 г. постави тези въпроси с особена острота в българската политика. Масовите протести започнаха още в началото на годината и доведоха до падането на правителството на ГЕРБ. Протестите продължиха и по времето на мандата на служебното правителство, като утихнаха едва с приближаването на изборите от месец май. Почти веднага след това се случи злополучното назначение на шеф на ДАНС, което отключи нова протестна вълна за оставка на правителството „Орешарски“, продължаваща и до настоящия момент. В резултат, 2013 г. роди протести, които не просто изразяват интересите на отделни групи на българското общество, а претендират да са рефлексия на народната, общата воля срещу формално леги-

тимно избрани институции. С други думи, това са протести, заявяващи, че чрез тях говори суверенът.

Суверенисткото разбиране за протеста – като изразител на волята на народа – не може да бъде елиминирано от съвременната политика. Това е така по теоретически и по практически причини. От гледна точка на теорията има ситуации, в които формално легитимно избрани правителства започват грубо да нарушават принципите и правилата на демокрацията. Тогава протестът остава последна форма на защита и натиск върху управляващите да подадат оставка. От практическа гледна точка съвременната демокрация ни дава много примери, в които масови протести са сваляли несправедливи и нелегитимни управления. Ако се върнем малко назад в нашата най-нова история, ще открием подобни събития в огромните митинги от началото на 90-те години на XX в., както и в „обсадите“ на парламента през 1996–1997 г.

Вярно е обаче, че суверенистката интерпретация на протеста е потенциално опасна, особено ако той не се мисли като изключение, а като рутинна демократична политика. Подобна грешка е допуснал в теорията си Карл Шмит, като е твърдял, че истински *представителен* лидер не е този, който е избран в рамките на демократичния процес, а този, който е акламиран от масите. Тази теория получава зловещата си реализация в нацисткия режим на Хитлер. Филмът на Лени Рифенщал „Триумф на волята“ нагледно показва „истинската“ база за легитимността на фюрера: огромните строежни маси хора, които като един скандират името му и лозунгите на неговата партия.

Българската ситуация е, разбира се, на светлинни години далеч от политиката в тоталитарните режими, където акламацията, организирането на огромни маси от хора се превръща в заместител на реалната, изборна демокрация. Суверенистката перспектива за протеста и физическото събиране на хората може да бъде опасна и в не толкова радикална интерпретация, обаче. Ако допуснем, че в една държава стане практика избрани правителства да падат под натиска на улицата, неустойчивостта и нестабилността на подобен модел ще са проблем сами по себе си. От тази гледна точка, суверенистката интерпретация на протестите трябва да бъде прилагана внимателно, след прецизен анализ на ролята на излизането на хората на площада в конкретен политически режим.